

מחשבות על הדרכה

על חדות הגילויים הארכיאולוגיים

אוריאל פינרמן

על הרפתקות. גם המטייל, שאינו מבקש לדעת על חשיבות הממצא מבחינת המחקר המדעי, ישמח לשמוע על הדרך שבה גילו את השרידים. מהבחינה הזו, אפשר לומר שחסד גדול עשה סטיבן שפילברג למדריכים, כאשר המציא את הדמות של אינדיאנה ג'ונס! התברר ש'המדע של האשפה', כפי שהגדיר מאן דהו את מדע הארכיאולוגיה, הוא מקצוע מרתק. ולכן, ייטיבו המדריכים אם יספרו על הרגעים של הגילוי. לתאר את הרגע, את ההרפתקה, את ההתרגשות של המגלים – כל אלה יוכיחו, שמדובר בתגלית מעניינת וחשובה. זו ההמלצה – לספר איך גילו ולא רק מה גילו. כך תיווצר מוכנות נפשית לקראת הסברים נוספים.

דוגמה ראשונה להתרגשות המלווה את חדות חשיפת העבר היא המלך הבבלי נבונדוס. יש לזכור, שהתשוקה של האדם לדעת על עברו קיימת מאז ומעולם. עד לעת החדשה, הסתפקו בני-האדם בסיפורי התנ"ך או באגדות-עם שונות.

המחקר המדעי של חשיפת העבר התפתח החל מהמאה ה-19. ואולם, מסתבר מעדויות שונות, שכבר בתקופות הקדומות התחקו אנשים אחרי תולדות עברם הטמון באדמה. כך לדוגמה, המלך הבבלי נבונדוס, שיש הרואים בו את הארכיאולוג הראשון של ההיסטוריה. נבונדוס חי במאה ה-6 לפני הספירה. בספרו "ארכיאולוגיה כהרפתקה", מספר בריאן פאגן שהמלך הבבלי התעניין בדתות העתיקות. בין היתר, הוא חפר בשני תלים של ערים עתיקות. הוא ביקש לאתר את המקדש של האלה אישתר במקום הנקרא אגאד, ליד בבל. הפועלים של המלך חפרו שלוש שנים, אך לא חשפו דבר. מספר פאגן: "ואז ירדו גשמי זעף, שחרצו ערוץ עמוק בתוך התל וחשפו את יסודות המקדש. נבונדוס התנסה בחוויה העזה של תגלית חדשה, זו החוויה שכל ארכיאולוג חולם עליה. כשנודע לו על התגלית, מספר טקסט עתיק, "אורו פניו ולבו מלא שמחה וגיל!". ומכאן, לשתי דוגמאות רלוונטיות להדרכה בארץ: הדוגמה הראשונה היא על חשיפת אתר שאת שרידיו רואים בשטח. הדוגמה השנייה היא על חשיפת ממצא שהועבר למוזיאון.

לא תמיד קל להדריך באתר ארכיאולוגי. אחת הבעיות היא חוסר הממצאים בשטח. גם כאשר נתגלו ממצאים מדהימים, כמו מגילות, אוצרות מטבעות או כלי זכוכית מרהיבים, אין אפשרות להראותם בשטח עצמו. הממצאים נלקחו למקום בטוח, למוזיאונים או למחסנים תת קרקעיים. הפתרון הוא להראות תמונות. אך צריך להודות, שבדרך כלל אין בכוחן ההבליט את יופייה של התגלית. לא פעם חשבת, שאם היה בידי הייתי מבקש מצורף או מאומן מתאים להכין לי העתקים מדויקים של תגליות ארכיאולוגיות. בינתיים, אני נאלץ להסתפק בתמונות.

גם כשהשרידים נמצאים בשטח-ההדרכה אינה קלה. לעיתים השרידים דלים למדי. שרידי קירות, קטעי חומות, בסיסי מגדלים – כל אלה ועוד דורשים דמיון רב, כדי שהמטייל יצליח לשחזר את מה שהיה פעם. צריך לזכור, שלא כל אחד ניחן בעיניים של ארכיאולוג, שדי לו בשרידי קירות כדי לראות "בעיניים ממש" את הבניין של פעם. רוב האנשים אינם רואים את מה שרואה הארכיאולוג, ועבורם אין כאן אלא אבנים צמודות אחת לשניה. כדי לסייע בהבנת הדברים, משתמשים באיורים ובשחזורים.

כאשר מדברים על תגלית, רגילים לספר על חשיבותה לעולם המדע. כתובת השילוח היא עדות לכריית נקבת חזקיהו, וזאת הזדמנות להשלים את הסיפור המקראי על מסע סנחריב. מגילות ים-המלח הן מסמכים ייחודיים המאפשרים ללמוד על כת מדבר-יהודה, כנראה האיסיים, שהיה ידוע עליה רק ממקורות ספורים. העיון במגילות מלמד על עולם האידיאות בסוף תקופת בית-שני. כן ניתן ללמוד על התפתחות הכתב. הנוסח של המקרא הוא גם מהנושאים החשובים העולה מהתבוננות במגילות.

במאמר זה נתאר מתודה אחת: לספר, וככל האפשר – בצורה מרתקת – על ההתרגשות שליוותה את החפירה ואת חשיפת התגליות. כאשר מתארים את קשיי החפירה ואת רגעי השמחה בעת הגילוי, ניתן לגרום למטייל הממוצע להתעניין במקצוע הארכיאולוגיה. הארכיאולוגיה היא הרפתקה גדולה. ואנשים אוהבים לשמוע

'החומה הרחבה' ברובע היהודי

יש האומרים על 'החומה הרחבה' ברובע היהודי, שהיא התגלית הארכיאולוגית החשובה ביותר שנחשפה בירושלים מאז תחילת המחקר על העיר הקדומה. לאחר מאה שנים של ויכוח בין המצמצמים לבין המרחיבים על גודלה של ירושלים בתקופת בית־ראשון, התברר שהאחרונים צדקו. ירושלים לא הצטמצמה ל'גבעה המזרחית', היא 'עיר דוד', אלא התרחבה לעבר 'הגבעה המערבית', היא הר־ציון. צריך להודות, שעד החפירה שהתנהלה לאחר מלחמת ששת הימים, בהנהלתו של פרופ' נחמן אביגד, ידם של המצמצמים הייתה על העליונה. שום חומר משמעותי מתקופת בית־ראשון לא נתגלה עד אז בגבעה המערבית. הציפיות למצוא חומר מתאים, תוך כדי החפירה, לא היו יותר מאשר משאלות לב. ההגיון אמר, שלא ייחשף דבר מן התקופה, ואם כן – לא יותר מאשר חרסים או קטעי בתיים, שלא יוכיחו בצורה חד־משמעית על ישוב של ממש במקום. והנה, באה התגלית המדהימה, והוכיחה סופית שבימי מלכותו של חזקיהו התפשטה ההתיישבות העירונית בירושלים עד לאזור זה.

לפני שנים אחדות, סיפר פרופ' נחמן אביגד המנוח לארכיאולוג דוד עמית, על החוויה שליוותה אותו בעת חשיפת החומה.¹ נצטט כאן קטע אחד מהראיון: "...עד היום אני רואה זאת לפני בדיוק, שלב אחרי שלב. במקום שבו נמצאה את־רֶכַךְ החומה, היו לנו מלמעלה קירות של בתיים חשמונאיים, שרידים די יפים. כשחפרנו בפינה של חדר אחד וירדנו מתחת לרצפה, הגענו למשהו, שנראה לנו בתחילה, כמו מישטח של מבנים. חפרנו בחדר נוסף וגם בו הגענו לאותו המישטח. ואז כבר ראינו שזאת לא רצפה, לפי צורתה ואופייה... ירדנו לעומקו, הגענו לאדמת טרה־רוסה ומצאנו חרסים ישראליים. ואז היה ברור שכאן, לפחות, אנו בתקופה הישראלית. חשבנו שזה קשור לבתי־המגורים, אך עדיין לא ייחסנו את כל ה'פלטפורמה' לתקופה הישראלית. המשכנו בריבועי החפירה שלנו, וככל שהמשכנו צפונה, הגענו בכל מקום לאותו מישטח... וגם שם ירדנו והגענו לחומר ישראלי. ואז כמובן,

¹ ב' פאגן, ארכיאולוגיה כהרפתקה, ספריית מעריב, NATIONAL GEOGRAPHIC SOCIETY עמ' 15.

² ד' עמית, 'גילוי החומה הישראלית בעיר העליונה – ראיון עם פרופ' אביגד, ירושלים בימי בית־ראשון, סדרת עידן 15, הוצאת יד בן־צבי, ירושלים תשנ"א, עמ' 157.

התחילו כל התקוות וכל המחשבות היפות... האם זה ייתכן, האם ייתכן שזו חומה?... ההתרגשות הייתה רבה והמתח גדול. לא הכנסתי אף אחד מעמיתי הארכיאולוגים הבכירים בסוד העניינים. פשוט לא העזתי, שמא זה יתבדה בסוף. הסברתי לאנשי הצוות שלי את העניין, שפה זה דבר כל כך אחראי, כל כך משמעותי, היסטורי, ואסור לנו להכשל במסקנות מוקדמות, כפי שקורה לפעמים. ה'יסוד' הזה נשמר אצלנו במשך חודשים. המשכנו בעבודה, וככל שהמשכנו יותר ראינו שזה יותר מציאותי. עד שהיה ברור לנו לגמרי, שזו חומה ואפשר לתארך אותה בוודאות לתקופה הישראלית".

חשיפת לוחיות 'ברכת הכהונים'

לפני זמן מה, ראינתי את הארכיאולוג ד"ר גבריאל ברקאי על חפירת הקברים שב'כתף הינום'. שבע מערות הקבורה, שנתגלו בצדו המערבי של גיא בן הינום, לא הרחק מהכנסייה הסקוטיית, מתוארכות לסוף תקופת בית־ראשון. באחת המערות קרסה התקרה, וזו קברה תחתיה כלים מהעת הקדומה. הממצא המדהים ביותר שנתגלה הוא שתי לוחיות כסף זעירות, שכנראה שימשו כקמיעות שהונחו על גופות המתים. על הלוחיות היה כתוב נוסח הברכה המזכירה את 'ברכת הכהונים' המופיעה בספר במדבר. במהלך הראיון, שיחזר ברקאי את הרגעים המרגשים: "החפירה בכתף הינום נמשכה שבע עונות חפירה. מצאנו שם חדר, שהיו בו למעלה מאלף חפצים. ביניהם היו כמאתיים כלים מכסף, וביניהם היו שתי הלוחיות של ברכת כהונים, שזה הטקסט התנכי הקדום ביותר שבידינו".

שאלה: אתה יכול לתאר את רגע החשיפה?
"הרגע המרגש היה כשהבנתי מה קורה פה. כל המערות האחרות בירושלים נשדדו בעבר. הבנתי שהמערה שלפנינו לא נשדדה בגלל דבר מיוחד שקרה בה. מהתקרה התקלפה שיכבה שקברה תחתיה את המערה על תכולתה. כאשר ראיתי בהתחלה את החלק העליון של המפולת הזו, חשבתי שזה סלע. כך גם חשבו השוודים. היה איתנו ילד 'נודניק' שקצת הפריע, וכדי 'להפטר ממנו' הכנסתי אותו אל החדר הזה כדי שינקה את הסלע. כיוון שהשתעמם, הוא הכה בסלע ושבר אותו במכת פטיש שהיה בידו. הוא זה שהביא לי את החרסים שהיו מתחת לסלע. באותו רגע הבנתי, שאם מתחת לסלע יש חרסים, סימן שיש משהו מעניין עד מאוד.

כמות גדולה של כלים?
"תראה, עד לזמן החפירה הייתה בידינו כמות קטנה מאוד של כלים מתקופת בית-ראשון. מיד הבנתי שתהיה תרומה חשובה מאוד למחקר. ההתרגשות באה מזה שעליתי על משהו חדש".

שאלה: והשיא היה כשקראת את ברכת הכוהנים על לוחיות הכסף?

"זה קרה מאוחר יותר. רק שלוש שנים לאחר החפירה הצלחנו לפתוח את הלוחיות. הטכניקה של פתיחת חפצים כאלה לא הייתה ידועה. חשבו בהתחלה לרכך את הלוחיות בחימום, אך חתיכות אחדות נשברו. נדרשו שלוש שנים עד שנתגלתה השיטה, באמצעות דבק אקרילי."

שאלה: וכסוף סוף קראת את מה שהיה רשום בלוחיות...

"... ההתרגשות הייתה עצומה. הפתיחה התקיימה במוזיאון ישראל. במעבדה הסתכלתי בעזרת זכוכית מגדלת על הלוחיות הפרושות לפניי. המילה הראשונה שקראתי הייתה "י-ה-ו-ה"! פעם ראשונה ששמו של הדייר בבית-המקדש שבירושלים נמצא בחפירה ארכיאולוגית...". מתברר שהארכיאולוגיה היא סיפור מרגש ומרתק. לעיון נוסף: ר. רייך, הזמנה לארכיאולוגיה, ת"א תשנ"ה

אוריאל פינרמן-הכותב ומעביר סדנאות מתודיקה למורים ולמדריכי טיולים

באותו רגע אחזה בי התרגשות גדולה, כי היה לי ברור שתהיה שם כמות גדולה של ממצא. קודם כל, שלחתי את כל המתנדבים הביתה. לעבודה כזו היינו צריכים אנשים מקצועיים. והתחלנו להתארגן. הבאתי סטודנטים לארכיאולוגיה החפירה היתה צריכה להתקדם מהר, ולכן עבדנו עשרים וארבע שעות ביממה ברציפות. הקבוצות החליפו אחת את השנייה. בין היתר גם דאגתי שלא יפריעו לנו מבקרים וסקרנים למיניהם. הבאנו כלב גדול וכן בחורה יפה שתמשוך את תשומת הלב של העוברים ושבים..."

שאלה: היית שלם עם שיטות ההסחה האלה? "כן, כדי שלא יפריעו לנו בעבודה המצאתי כל מיני פטנטים כאלה. לדוגמה, הכנו צלבים, שקייתי בשוק בירושלים, שאם יבואו ויתעקשו לשאול מה מצאנו – נראה להם אותם! לעתים צריך גם קצת – 'רמאות' כדי לבצע את העבודה כפי שצריך! אחרת, כל ירושלים הייתה מגיעה למקום החפירה!"

שאלה: והצלחתם לשמור על העניין בסוד? "בהחלט! שמרנו על פרופיל נמוך. ביקשתי מהאנשים שחפרו איתי, שלא לספר בבית. להתאזר בסבלנות, עד גמר החפירה."

שאלה: למה כל-כך התרגשת מהרגע שבו גילית

אינטרנט

בחודש נובמבר, יצוין יום הזיכרון החמישי ליצחק רבין ז"ל. אתרי זיכרון רבים מוקדשים לאישיותו של רבין ולאירועים בישראל בטרם הרצח. אתר ההנצחה הרשמי של כנסת ישראל, מנצל היטב את המדיום ומשלב בתוכו: תמונות, קטעי וידאו וקולות אוטונטיים:
כתובת האתר:

<http://www.knesset.gov.il/knesset/rabin/htm/>
אתר האינטרנט של מרכז יצחק רבין לחקר ישראל, מספר על האיש ופועלו דרך נאומים ומאמרים שכתב רבין בתקופות שונות בחייו, אלבום תמונות וכותרות עיתוניים.
כתובת האתר: <http://www.rabincenter.gov.il/>

אורן פזמוני לוי, וילנאי לעולם הוירטואלי,
החברה להגנת הטבע

תמונות ותצלומים, מאפשרים לנו להקפיא רגעים, חוויות ותחושות מהעבר – הכל למען נוכל לשחזר את אלו בעתיד. אתרים ומקומות שונים בישראל, נקראים על-שם א/נשים בתולדות היישוב והמדינה. תמונות ותצלומים של אלו יכולים לסייע בתיאור והמחשת האווירה המתאימה, בהדרכה בשטח ובהדרכה בכלל.

אוסף התצלומים הלאומי, עלה לרשת האינטרנט לכבוד שנת היובל למדינה. האתר כולל חמישים שנה של אירועים, אישים, נופים, שלום ומלחמה, עשייה ותרבות. האתר מאפשר חיפוש ואיתור של תצלומים לפי מילות מפתח.

כתובת האתר: <http://www.mof.gov.il/pictures/>
מקור נוסף המשמש "כמנהרת זמן" בתולדות המדינה, הוא אוסף הכרזות והפרסומים הרשמיים. אתר "הכרזה הארצישראלית" (פרי פיתוחו של צוות הוראת ההיסטוריה בשילוב מחשב במט"ח) כולל מנגנון חיפוש ואיתור למיטב הפרסומים והכרזות מתקופת ראשית המדינה.

כתובת האתר: <http://www.cct.ac.il/history/posters>